

Reprezentarea valențelor taumaturgice în iconografia picturii pe sticlă din Transilvania. Sfinții, patroni ai casei și familiei

Paul Victor LANGA*

Abstract

The Representation of Thaumaturgic Valences in the Iconography on Glass Painting from Transylvania. The Saints, Patrons of Household and Family

Transylvanian glass painting is more than images that beautified houses or places of worship. Icons are true confessions and stories based on traditions handed down from generation to generation and pillars of people's community and mentality. Jesus Christ, the Mother of God, and the saints represented in these icons were also spiritual patrons of nature, people's lives and households. Through parables or stories heard during church services or in books with a moralizing role that circulated in Transylvania, the miracles performed by the saints during their lives will be transposed into the glass icons whose main themes represented by the saint himself are complemented by aspects of life and their miracles, hence their role as protectors in various situations.

Keywords: *icons on glass, thaumaturgy, Saint Paraskevi, Saint Nicholas, Saint John the Baptist, Saint Haralambos, Saint Archangels Michael and Gabriel*

Satul românesc de odinioară continuă să ni se arate și astăzi prin povestiri sau imagini ca un loc în care timpul își cerne anii peste omul care se îndeletnicește cu felurite activități în jurul gospodăriei sau în afara acesteia. Înconjurată mereu de natură, comunitatea se animă de tradițiile și credințele care o adună laolaltă atât în momente de bucurie cât și în cele mai puțin fericite, ultimele fiind considerate pregătitoare pentru o viață care va începe după plecarea din lumea cea văzută. Astfel, observăm cum dimensiunea materială a vieții este strâns legată de dimensiunea spirituală a existenței.

Numeroasele povești, cugetări sau obiceiuri transmise din generație în generație au dus la crearea unei imaterialități perpetue cu origini ancestrale prin intermediul căreia omul proiectează un univers spiritual la care își raportează existența. Unul dintre aceste elemente de orientare ar fi calendarul. Oamenii spuneau despre el că este „lucru cu rost”¹, „rânduiala vremii, să știi când să faci un lucru”², „o împărțeală

---

* Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane, Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă, Victoriei 5-7, 550024, Sibiu. România (paul.langa@ulbsibiu.ro).

¹ Antoaneta Olteanu, *Calendarele poporului român* (București: Editura Paideia, 2009), 5.

² Olteanu, *Calendarele poporului român*, 5.

a timpului”³ care „rostuiește timpul și viața”⁴.

Fie că vorbim despre crearea lumii, apariția astrelor, diverse fenomene ale naturii sau despre crearea omului și aspectele referitoare la nașterea, viața și moartea acestuia, fiecare element este relaționat cu anumite legende și tradiții născute din credințele străbunilor. Alegerea locului unde se zidea casa⁵, construcția acesteia⁶, întemeierea familiei, dezvoltarea gospodăriei, ciclul vieții cu toate momentele importante care fac parte din aceasta, toate erau făcute sub protecția acestui univers spiritual ce servea ca sprijin omului și îl avea în centru pe Dumnezeu care avea grijă de toată creația lui. De asemenea, toate activitățile, casnice, agricole sau pastorale se desfășurau cu o deosebită grijă pentru a nu atrage mânia divină și pentru a avea spor în realizarea lor. Astfel, încălcarea anumitor rânduieli ducea la pagube de diverse naturi.

Foarte important de menționat este faptul că în aceste legende și credințe populare Dumnezeu nu se proiectează în viața omului la nivel teologic. El este un model al înțelepciunii care orientează oamenii spre un comportament bun, orice faptă sau gând rău fiind asociate cu Diavolul.⁷

În același timp credințele populare se îmbinau la slujbele din biserica satului cu cele religioase. Acolo imaginile zugrăvite pe ziduri și pildele din „Sfânta Scriptură”, „Viețile Sfinților” sau alte cărți laice cu caracter religios și moralizator care circulau prin satele românești⁸ aduceau pe Dumnezeu și pe sfinții lui în rândul oamenilor.

Icoana servește ca imagine cu rol didactic și moralizator la care se raportează omul pentru a-și îndrepta comportamentul și a se mântui. Iisus Hristos este considerat de Sfântul Ioan Damaschin icoana naturală a Tatălui, pentru că este născut din Acesta, după cum spune și Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan „Cel care M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl”.⁹ De aici putem deduce scopul întrupării lui Hristos și ipostazele Acestuia transpuse în iconografie: Mântuitor (în icoana

³ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 5.

⁴ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 5.

⁵ În locuri pietroase sau locuri unde „viața a prosperat”. Antoaneta Olteanu, *Locul și locuirea la români. Casa* (București: Editura Paideia, 2015), 5.

⁶ Care se începea luna pentru spor și bunul mers al vieții pentru că și Dumnezeu a început să facă lumea tot într-o zi de luni. Olteanu, *Locul și locuirea la români. Casa*, 56. Fața trebuia să fie spre drum în vederea socializării și spre răsărit pentru lumină multă. Olteanu, *Locul și locuirea la români. Casa*, 53.

⁷ Antonescu Romulus, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, <https://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Antonescu-Romulus-Dictionar-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti.pdf>, 232.

⁸ Legende ale Maicii Domnului, „Visul Maicii Domnului”, diverse Evanghelii apocrife sau cărți tipărite în afara granițelor care au ajuns și pe teritoriul țării noastre cum ar fi „Harta Inimilor” editată la începutul secolului al XVII-lea de Michel de Nobletz care a fost prelucrată sau tradusă în diverse țări fiind editată și în provinciile românești în secolul al XIX-lea. Elena Băjenaru, *Icoane și iconari din Țara Făgărașului. Centre și curente de pictură pe sticlă* (București: Editura „Oscar Print”, 2012), 69.

⁹ Ioan (14, 9).

Răstignirii¹⁰ și a Învierii¹¹), Învățător, Atotțiitor (în icoana Pantocratorului)¹², Arhiereu, Judecător¹³ (în scena Judecării de Apoi sau în icoana Deisis când apare Maica Domnului și Sfântul Proroc Ioan Botezătorul de-a dreapta și de-a stânga lui mijlocind rugăciunea oamenilor).

În lucrarea „Icoana, fereastră spre absolut” Michel Quenot adresează cititorului o întrebare foarte revelatoare cu referire la icoană: „Oare, nu vorbește fiecare icoană despre un Dumnezeu făcut Om pentru ca omul să poată deveni Dumnezeu?”¹⁴, marcând însăși ideea care este fundamentul mântuirii oamenilor, răscumpărarea acestora și veșnicia unui chip văzut care să le servească drept model și în același timp sprijin prin harul revărsat asupra lor.¹⁵

Înainte de a deschide discuția despre iconografia pe sticlă care constituie subiectul principal al acestui studiu, considerăm foarte folositoare opinia lui Michel Quenot cu privire la icoană din punct de vedere al percepției acesteia: „A reduce icoana la nivelul unei opere de artă înseamnă a o goli de funcția ei primordială. «Teologie în imagine», ea anunță prin culori și face prezent ceea ce Evanghelia proclamă prin cuvânt. Icoana este, așadar, unul din aspectele Revelației divine și ale comuniunii noastre cu Dumnezeu.”¹⁶ Astfel, nu se poate vorbi despre icoană ca despre o simplă imagine. În fața icoanei care cuprinde credințe și energii conservate într-însa atât pe parcursul creării ei cât și în cultul de venerare a persoanelor sfinte reprezentate, harul și revelația divină transformă totul într-un dialog, acea comuniune cu Dumnezeu amintită de Quenot.

După cum știm de la primii cercetători care s-au ocupat cu studiul iconografiei pe sticlă din Transilvania, apariția acestor icoane a căpătat amploare ca urmare a unei minuni ce s-a întâmplat la o mănăstire de la Nicula, lângă Gherla (județul Cluj) când o icoană cu Maica Domnului a lăcrimat. Acest moment a dezvoltat și mai mult evlavia adusă icoanelor astfel încât fiecare om dorea să dețină o reproducere a acesteia.¹⁷

¹⁰ „Gândul acesta să fie în voi care era și în Hristos Iisus, care, Dumnezeu fiind în chip, n-a socotit o știrbire a fi El întocmai cu Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine, chip de rob luând, făcându-Se asemenea oamenilor, și la înfățișare aflându-Se ca un om, S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-Se până la moarte, și încă moarte pe cruce.” Filipeni (2, 5-8).

¹¹ „În mormânt cu Trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu, în rai cu tâlharul și pe tron împreună cu Tatăl și cu Duhul ai fost Hristoase, toate umplându-le, Cel ce ești necuprins.” Canonul Învierii.

¹² „Pentru aceea, și Dumnezeu L-a preainălțat și I-a dăruit Lui nume, care este mai presus de orice nume; ca întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești și al celor de dedesubt.” Filipeni (2, 9-10).

¹³ „Eu sunt Alfa și Omega, începutul și sfârșitul. Celui ce însetează îi voi da să bea, în dar, din izvorul apei vieții. Cel ce va birui va moșteni acestea și-i voi fi lui Dumnezeu și el Îmi va fi Mie fiu.” Apocalipsa (21, 6-7).

¹⁴ Michel Quenot, *Icoana, fereastră spre absolut* (București: Editura Enciclopedică, 1993), 4.

¹⁵ „Căci Dumnezeu așa a iubit lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul-Născut L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică.” Ioan (3, 16).

¹⁶ Quenot, *Icoana, fereastră spre absolut*, 4-5.

¹⁷ Ion Mușlea, „Icoanele pe sticlă la românii din Ardeal,” *Șezătoarea* XXIV (1928), 143-144.

Tematica icoanei pe sticlă nu s-a rezumat doar la reprezentarea Maicii Domnului sau a lui Iisus Hristos care erau principalele persoane sfinte amintite în rugăciunile oamenilor. Slujbele religioase, viețile sfinților și minunile pe care le-au făcut aceștia își pun amprenta asupra tradițiilor și iconografiei populare. Calendarul tradițional se contopește cu cel religios¹⁸ și sfinții încep să fie patroni spirituali ai anotimpurilor¹⁹, ai activităților agricole sau pastorale²⁰, ai casei și familiei, în funcție de perioada din an când sunt sărbătoriti sau în funcție de faptele pe care le-au făcut în timpul vieții.

În ceea ce privește sfinții protectori ai casei și familiei, în plan principal era Iisus Hristos și Fecioara Maria alături de Sfânta Treime pomenită la începutul și sfârșitul rugăciunilor. Apoi, în funcție de situație²¹, existau anumiți sfinți precum Sfânta Paraschiva, Sfântul Nicolae, Sfântul Ioan Botezătorul, Sfinții Arhangheli și Sfântul Haralambie.

Sfânta Cuvioasă Paraschiva (sărbătorită în 14 octombrie) a fost o fată de oameni bogați care în timpul vieții a făcut multe fapte de milostenie, îmbrăcând nu de puține ori pe sărmanii de pe stradă cu hainele pe care le purta iar pentru aceste fapte a îndurat ocara părinților și a semenilor. Pornirile lăuntrice spre fapte vrednice de iubire față de aproape și de Dumnezeu au apărut în momentul în care, participând la o slujbă alături de mama sa, a auzit cuvintele „Cel ce voiește să vină după mine, să se lepede de sine și să ridice crucea sa și să urmeze Mie”. De atunci aceasta a ales, spre mâhnirea părinților și a celor apropiați, o viață simplă în rugăciune și nevoițe.²²

În popor este numită și Sfânta Vineri²³ și era o sărbătoare foarte importantă.²⁴ Fetele îi aduc cinstire pentru a fi curate ca aceasta.²⁵ Nevoiațele și faptele de milostenie pe care le-a făcut în timpul vieții se regăsesc și în trăsăturile Sfintei Vineri despre care tradiția spune că este „o babă bătrână și miloasă, care servește pe Dumnezeu”²⁶, protejează femeile căsătorite și le ușurează nașterea, ajută fetele la căsătorie.²⁷ În același timp, pe la casele celor care nu îi țin ziua trece cu un toiag în mână și le „strâmbă” copiii.²⁸ În cealaltă perioadă a anului sunt de asemenea interzise în ziua de vineri activități precum curățenia, cusutul, torsul, pentru că orice lucru femeiesc lucrat Vinerea nu ar fi primit de Dumnezeu, se coase necazul de

¹⁸ Care ocupa un rol secundar în viața țăranului. Simion Florea Marian, „Calendarul popular. Credințe, datine și moravuri romane,” *Familia* 41 (1877), 481-482.

¹⁹ Sfântul Gheorghe al primăverii, Sfântul Ilie al verii, Sfântul Dumitru al toamnei, Sfântul Nicolae al iernii.

²⁰ Sfântul Gheorghe și Sfântul Dumitru.

²¹ Pentru sporul casei, protecția acesteia, protecția celor care locuiesc într-însa ori pentru tămăduirea de vreo boală.

²² *Viețile sfinților*, volumul II. *Octombrie* (Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1992), 80-81.

²³ Nu putem să ne pronunțăm momentan dacă la vremea aceea oamenii cunoșteau că „Paraskevi” în greacă înseamnă „Vineri”.

²⁴ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 317.

²⁵ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 317.

²⁶ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 559.

²⁷ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 559.

²⁸ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 559.

casă, iar gunoiul aruncat afară în această zi ar ajunge în ochii sfintei și aduce necazuri.²⁹

În iconografia pe sticlă Sfânta Paraschiva este reprezentată ca o tânără îmbrăcată în veșminte asemănătoare Maicii Domnului, deseori încoronată, având în mâini o cruce și un toiag sau un element vegetal asemănător cu o vargă înfrunzită (**Fig. 1, 2**). Veșmintele de mare preț redau probabil nu neapărat originea ei din familie bogată, cât bogăția dobândirii sfințeniei și importanța acestei sfinte în viața oamenilor. Uneori este înfățișată cu capul descoperit sau pe tron, însoțită de îngeri. Pe lângă acea cruce care simbolizează sfințenia, nevoița și cuvioșia, purtată de toți cei ce au pățimit sau au trăit în nevoițe în numele Domnului, uneori este reprezentat și acel toiag cu care îi muștră pe cei care nu țin rânduiala zilei acesteia. De remarcat în unele icoane pe sticlă sunt anumite poziții ale mâinilor. Uneori una dintre acestea apare lipită la piept simbolizând smerenia, rugăciunea lăuntrică, dragostea, alteori palma apare ridicată semnificând curăția și adevărul. Într-o icoană din Țara Făgărașului este reprezentată cu palma dreaptă ridicată și cu degetele pe jumătate strânse într-un semn de binecuvântare. Uneori în reprezentarea Sfintei Paraschiva mai apare o carte închisă pe care o ține la piept cu mâna stângă, posibil o reprezentare a învățăturii creștine.

Un alt sfânt protector al familiei este **Sfântul Ierarh Nicolae** al cărui nume „se tâlcuiește biruitor de popor”³⁰. Pe lângă faptul că a dat dovadă de smerenie încă din copilăria sa,³¹ sinaxarul zilei în care se prăznuiește acest sfânt ne înfățișează multe fapte și minuni pe care le-a făcut în timpul vieții. După ce s-a preoțit, acesta a împărțit săracilor toată averea lăsată de părinți făcând diverse fapte de milostenie. În timpul călătoriei în Locurile Sfinte, unde dorea să calce prin locurile pe unde a umblat Mântuitorul, are previziunea unei furtuni iscate de Diavol care voia să scufunde corabia, iar oamenii care se rugau Sfântului Nicolae să-i scape cu viață din cele ce s-au petrecut au fost îndemnați de acesta să îl cheme în ajutor pe Dumnezeu și să nădăjduiască în El, și astfel „îndată s-a liniștit marea și toată groaza s-a prefăcut în bucurie”³². În această călătorie mai sunt amintite vindecări ale oamenilor bolnavi sau demonizați.

Minunile înfăptuite își pun amprenta și asupra tradițiilor legate de acesta, oamenii chemându-l ca pe un sfânt care îi poate ajuta în situații variate și numindu-l patron spiritual al diverselor categorii sociale (familie, văduve, orfani, militari³³, nobili³⁴, marinari sau negustori³⁵, tradiția populară amintind chiar și tâlharii³⁶).³⁷ Se

²⁹ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 560.

³⁰ *Viețile sfinților*, volumul IV. *Decembrie* (Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1992), 67.

³¹ Se spune că dorea să fie alăptat doar la sânul cel drept, acest lucru fiind interpretat ca o dorință de a fi de partea cea dreaptă încă din fragedă pruncie, iar în zilele de miercuri și vineri se hrănea doar seara asemenea unui post. *Viețile sfinților*, volumul IV. *Decembrie*, 67.

³² *Viețile sfinților*, volumul IV. *Decembrie*, 69-70.

³³ I se roagă atunci când merge la luptă pentru că el stă pe tun. Olteanu, *Calendarele poporului român*, 379.

³⁴ A sfătuit pe niște voievozi trimiși în regiunea Lichiei pentru a potoli o răscoală să își învețe ostașii să nu facă tulburare poporului prin însușirea lucrurilor din popor cu de-a sila și crearea de pagubă.

spune că este al doilea sfânt pe care l-a făcut Dumnezeu și în noaptea ce precede ziua de prăznuire a Sfântului Vasile, când se deschid cerurile, Sfântul Nicolae stă alături de Dumnezeu și se arată lumii în lumina cea mare.³⁸ Această tradiție a fost probabil sursa de inspirație pentru tema *Masa Raiului*, frecventă în iconografia pe sticlă, unde în partea superioară sunt reprezentați Iisus Hristos (colțul din stânga), Maica Domnului cu Pruncul (colțul din dreapta) și în partea inferioară Sfântul Nicolae (colțul din stânga) și Sfânta Paraschiva (colțul din dreapta) (**Fig. 3**).

O altă ipostază a Sfântului Nicolae întâlnită în icoanele pe sticlă este aceea de episcop. Fie că stă pe tron sau în picioare, Sfântul este zugrăvit îmbrăcat în haine arhieresti, dintre care amintim omoforul pe umeri și mitra episcopală pe cap (care uneori poate lipsi și este redat pleșuv³⁹), cu Evanghelia în mâna stângă și cu mâna dreaptă zugrăvită în semn de binecuvântare (**Fig. 4**). Chiar dacă tema își are originea în iconografia pe panou în care uneori figura sfântului este înconjurată de un șir de scene cu minuni din viața acestuia (aspect compozițional întâlnit sporadic și în icoanele pe sticlă), considerăm important de menționat de ce apar în stânga și dreapta acestuia Iisus Hristos cu Evanghelia în mână și Maica Domnului purtând un omofor pe brațele sale. La Sinodul Ecumenic desfășurat la Niceea în anul 325 se spune că Sfântul Nicolae a pălmuit pe preotul Arie din Alexandria care se împotriva dreptei credințe și nu recunoștea firea dumnezeiască a lui Iisus Hristos. Pentru aceasta Sfinții Părinți îi retrag calitatea de arhieru, dar în acel moment cei care erau mai învredniciți au văzut cum „privind din înălțime la nevoițele Sfântului Nicolae, au binevoit spre fapta lui cea cu îndrăzneală și au lăudat râvna lui cea dumnezeiască [...] stând de o parte a lui, Hristos Domnul cu Evanghelia, iar de altă parte Preacurata Fecioară Născătoare de Dumnezeu cu omoforul,⁴⁰ au dat

Viețile sfinților, volumul IV. *Decembrie*, 74. În Evul Mediu icoana Sfântului Nicolae este foarte răspândită, iar numeroase biserici îl au ca patron spiritual. Acesta este și patronul spiritual al Transilvaniei. Dana Jenei, *Pictura murală gotică din Transilvania* (București: Editura „Noi Media Print”, 2007), 44.

³⁵ Una dintre evocările despre viața Sfântului Nicolae amintește de o foamete ce s-a abătut asupra Mirei, cetatea unde acesta slujea ca episcop, acesta poruncind în vis unui negustor italian să-și vândă grâul în acea localitate. Trezindu-se dimineața cu trei galbeni în mână, comerciantul nu a trecut cu vederea minunea și a procedat după cum i s-a poruncit și astfel Sfântul Nicolae a salvat acea cetate. *Viețile sfinților*, volumul IV. *Decembrie*, 74.

³⁶ Ar exista credința că hoții s-ar ruga Sfântului Nicolae pentru a le reuși cele gândite să le facă, dar acesta i-ar muștra, comportament din care ar fi primit varga sau biciul numele de Sfântul Nicolae cu care sunt atenționați copiii obraznici. Olteanu, *Calendarele poporului român*, 379.

³⁷ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 377-379.

³⁸ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 378.

³⁹ După indicațiile oferite de erminia picturii bizantine a lui Dionisie din Furna: „Sfântul Nicolae al Mirei Lichiei, (nepurtând mitră), bătrân, pleșuv, cu barba rotundă”. Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine* (București: Editura Sophia, 2000), 151.

⁴⁰ Imagine pe care Sfântul Nicolae o văzuse și înainte de a primi rangul arhieriei. *Viețile sfinților*, volumul IV. *Decembrie*, 73.

înapoi cele luate de la dânsul, cunoscând din aceea că a fost plăcută lui Dumnezeu cea îndrăzneală a sfântului.”⁴¹

O a treia reprezentare a Sfântului Nicolae în iconografia pe sticlă din Transilvania este aceea în care ni se înfățișează minunile împlinite de acesta în timpul vieții, cea mai cunoscută fiind cea care are ca sursă de inspirație povestirea cu tatăl sărac ce avea trei fiice.

Pilda spune că un bărbat bogat din cetatea Mira avea trei fete frumoase și trecând printr-o situație materială mai puțin fericită s-a gândit că poate scăpa din necazul prin care trecea dacă își dă fetele spre desfrâu. Auzind Sfântul Nicolae cele spuse, aruncă noaptea o pungă de galbeni, iar omul se căiește prin vederea acestei minuni, și astfel cu banii primiți își căsătorește prima fiică, cerând totodată milostivire de la Dumnezeu pentru gândurile lui și pentru a putea răndui și pe celelalte fiice. În următoarea noapte, în taină, Sfântul Nicolae aruncă și a doua pungă, iar omul o căsătorește și pe a doua fată stăruind în rugăciune. Stând la pândă pentru a vedea în a treia noapte cine aduce punga cu galbeni, o dată ce aude că aceasta a fost aruncată, se uită, dar nu vede pe nimeni și îndată iese în stradă și îl întâlnește pe binefăcătorul lor la ale cărui picioare cade și îi mulțumește pentru tot binele primit.⁴² Tradiția populară spune că după ce și-a măritat cea de-a treia fiică omul s-a călugărit și ar fi slujit Sfântului Nicolae până la sfârșitul vieții.⁴³ Tot din această povestire s-a încetățenit și tradiția că Sfântul Nicolae dă bani tuturor săracilor, ajută în orice nevoi și mărită fetele sărace.⁴⁴

Icoanele care au ca substrat tradițional această povestire îl redau pe Sfântul Nicolae îmbrăcat în veșminte arhieresti, reprezentat în picioare sau stând pe un tron bogat ornamentat, având în plan secundar zugrăviți la dimensiuni reduse pe tatăl și cele trei fiice care îi aduc slavă pentru minunea împlinită. Compoziția variază în funcție de perioada sau de centrul în care a fost pictată icoana. Uneori pot să apară Iisus cu Maica Domnului, redați cum am amintit la reprezentarea anterioară a Sfântului Nicolae, iar în plan secundar să apară și casa unde s-au petrecut aceste întâmplări. Există, de asemenea, o variațiune și în ceea ce privește modul în care sunt reprezentate fiicele sau tatăl lor, probabil după cum zugravul a simțit să redea starea icoanei, pe parcursul sau după împlinirea minunii. Fetele sunt înfățișate cu chipuri tinere, senine, îmbrăcate în cămăși lungi sau în veșminte regale, cu coroane sau cununi de frunze și flori pe cap, cu palmele ridicate în semn de rugăciune sau cu mâinile încrucișate la piept în semn de smerenie și mulțumire pentru daruri, iar câteodată pot să aibă în mâini diverse obiecte precum toiag sau pungă. Tatăl lor este reprezentat bătrân, îmbrăcat în veșminte lungi, stând îngenunchat în fața sfântului sau lângă acesta, cu palmele ridicate sau apropiate în rugăciune sau slavă (**Fig. 5**).

⁴¹ *Viețile sfinților*, volumul IV. Decembrie, 73.

⁴² *Viețile sfinților*, volumul IV. Decembrie, 68-69.

⁴³ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 379.

⁴⁴ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 378.

Una dintre icoanele care amintesc de această minune este pictată de Ioan Morar din Laz (**Fig. 6**). Cu accente pronunțate ale artei occidentale, Sfântul Nicolae este redat stând pe un tron masiv, decorat cu elemente baroce (frunze de acant, volute, elemente fitomorfe). Deasupra, pe nori, stă Iisus cu Maica Domnului purtând însemnele episcopale. În partea stângă, tatăl pleșuv cu barbă este îngenunchat înaintea tronului, îmbrăcat într-un veșmânt de culoare închisă, cu mâinile încrucișate pe piept și cu capul ușor aplecat, privirea sa părăsind cadrul icoanei prin redarea chipului în semiprofil. În partea opusă, în drept cu reazemul tronului, stau cele trei fete cu mâinile ridicate de la jumătate și cu privirile orientate spre sfânt. Sunt redată bust, îmbrăcate în haine scumpe și purtând pe cap cununi verzi. Prin compoziția ei, această imagine ne trimite cu gândul la imaginile cu donatori răspândite în pictura murală sau pe panou zugrăvite drept mulțumire sau ca o rugăciune continuă a comanditarilor către patronul lor spiritual. Astfel, considerăm că alături de celelalte icoane care surprind acest moment această poziție a tatălui bătrân marchează fagăduința slujirii către cel care i-a binecuvântat familia.

O altă icoană cu Sfântul Nicolae, cu o schemă compozițională interesantă, este cea realizată de Pavel Zamfir, păstrată în colecția Muzeului Satului „Dimitrie Gusti” din București (**Fig. 7**). Pe un fond albastru închis, în centru este reprezentat Sfântul Nicolae stând în picioare. Acesta este înveșmântat în haine de arhieru. În comparație cu alte icoane pe sticlă, acestei ținute i se acordă o mare atenție și este redată cu toate componentele⁴⁵. Cu mâna dreaptă binecuvântează, iar în stânga ține o Evanghelie deschisă. În colțurile din stânga și dreapta ale părții superioare sunt redați bust stând pe nori Iisus cu o Evanghelie în mâini și Fecioara Maria ținând un omofor pe brațe. În partea laterală stângă, sub norul pe care este zugrăvit Mântuitorul, este pictată o biserică cu turlă la baza căreia stă îngenunchat un bătrân cu mâinile ridicate spre sfânt. Acesta este îmbrăcat într-un veșmânt lung albastru peste care poartă o mantie roșie cu tiv alb. În partea opusă este pictată o clădire în care la nivelul superior, sub acoperiș, sunt zugrăvite trei figuri masculine de vârstă matură, îmbrăcate în veșminte militare, deasupra cărora este inscripția cu litere chirilice „voievozi”. În fața clădirii sunt pictate trei figuri feminine tinere înveșmântate în haine lungi formate din două piese vestimentare, un veșmânt lung de culoare galbenă peste care se suprapune o piesă vestimentară lungă de culoare verde. Deasupra acestora este inscripția „fetele” scrisă cu același tip de caractere. Observăm că prin intermediul unui număr restrâns de elemente zugravul a redat atât cadrul de desfășurare al acțiunilor (cetatea Mirei prin clădirea înaltă unde stau voievozii și biserică unde slujea acesta ca episcop), funcția marcată prin vestimentație și personajele pe care le-a ajutat (voievozii, tatăl cu cele trei fiice) reprezentând esențialul vieții și faptelor Sfântului Nicolae.

În cea de-a șaptea zi a primei săptămâni din luna ianuarie este prăznuit **Sfântul Proroc Ioan Botezătorul**. Conform tradiției populare este ziua care încheie

⁴⁵ Stihar, epitrahil, mânecuțe, felon, epigonat, omofor și mitră.

sărbătorile de iarnă și o dată cu acestea sezonul alb deschis la Sfântul Nicolae, existând credința că între cele două sărbători este cuprinsă o singură lună de iarnă.⁴⁶

Având în vedere că l-a botezat pe Iisus în apa Iordanului, este considerat patronul spiritual al copiilor, ziua aceasta fiind dedicată moașelor satului și se organizau mese și petreceri la care erau invitate.⁴⁷ În ziua aceasta se spunea că „s-a făcut lumea”⁴⁸, probabil făcându-se referire la Taina Sfântului Botez prin care se iartă păcatul strămoșesc și prin care un om devine creștin⁴⁹, însuși Hristos îndemnându-i pe Sfinții Apostoli să meargă să propovăduiască Evanghelia în lume și să boteze oamenii în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh.⁵⁰ Acest moment constituie un alt motiv pentru care Sfântul Ioan Botezătorul este considerat patron al pruncilor, pentru că prin botezul primit ei sunt feriți de orice primejdie care ar veni asupra lor.⁵¹ Tradiția populară spune că atunci când Sfântul Ioan l-a botezat pe Iisus în apa Iordanului a strigat de a sfărâmat cărămida ce era contractul semnat de Adam după izgonirea din Rai, prin care a vândut sufletul lui și al urmașilor către Diavol pentru a putea lucra pământul⁵². De asemenea, este considerat și protector al casei, deoarece se spune că îl ajută pe Dumnezeu pentru buna sporire a pământului.⁵³

În majoritatea cazurilor unde îl întâlnim în iconografia pe sticlă din Transilvania Sfântul Proroc Ioan Botezătorul este însoțit de Sfântul Ierarh Nicolae ca o ilustrare a anului. Sfântul Ioan este redat în partea stângă asemenea, închipuind începutul de an, iar Sfântul Nicolae în partea dreaptă ca încheiere a anului. Sfântul Ioan Botezătorul este înfățișat ca *Înger al deșertului*, desculț, cu aripi și corpul învelit în blană de cămilă încinsă la brâu peste care poartă un himation. Sfântul Nicolae este înfățișat ca arhiereu, precum am amintit, la icoana acestuia. Deasupra celor doi sfinți, pe un fond albastru ce simbolizează cerul, dintr-o mandorlă (înconjurată uneori de nori), veghează Fecioara Maria în chip de Împărăteasă, binecuvântând și avându-L la pieptul Său pe Pruncul Iisus Hristos (**Fig. 8**). Întreaga scenă se desfășoară pe o câmpie verde înflorită care simbolizează stăpânirea celor doi sfinți pe pământ și rânduiala anotimpurilor sub patronajul acestora. Acest fapt se poate

⁴⁶ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 41.

⁴⁷ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 43.

⁴⁸ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 42.

⁴⁹ Sfântul Ioan Botezătorul a strigat la vederea lui Iisus la râul Iordan „Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii”. Ioan (1, 29).

⁵⁰ „Și apropiindu-Se Iisus, le-a vorbit lor, zicând: datu-Mi-s-a toată puterea, în cer și pe pământ. Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, și iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. Amin.” Matei (28,18-20).

⁵¹ Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*, volumul I. *Cărnilegile* (București: Editura SAECULUM I.O., 2015), 275.

⁵² Diavolul îl păcălise pe Adam că pământul îi aparține și că doar o bucată anume va putea să o lucreze dar doar după ce va semna un contract prin care își vinde sufletul lui și al urmașilor. Marian, *Sărbătorile la români*, volumul I. *Cărnilegile*, 273-274.

⁵³ Marian, *Sărbătorile la români*, volumul I. *Cărnilegile*, 274-275.

observa din verdeața câmpului care simbolizează vara, căldura și renașterea naturii și pata albă sau albastră aflată sub picioarele Sfântului Nicolae sau în fața celor doi sfinți (**Fig. 9**) care substituie iarna.

Unul dintre cei mai importanți sfinți tămăduitori din calendarul tradițional este **Sfântul Haralambie**, considerat „beitul sfinților”.⁵⁴ Acesta a fost episcop în cetatea Magnesiei. El învăța cuvântul lui Dumnezeu și condamna închinarea la idoli.⁵⁵ Pentru aceasta a fost prins și torturat, dar a continuat să facă minuni tămăduind bolnavi și convertind oameni la dreapta credință. În timpul martirului său Sfântul Haralambie a cerut de la Dumnezeu ca oriunde se va afla o parte cât de mică din moaștele sale pământul să fie rodnic și oamenii apărați de orice fel de boală și să se stârpească ciurma.⁵⁶ Prin minunile sale și izbăvirea de nenumărate boli și suferințe este considerat patronul tradițional al ciumei și protector împotriva bolilor din anul care urmează după ziua de prăznuire a acestuia.⁵⁷ Este sărbătorit și pentru ocrotirea animalelor din gospodărie, iar prin asociere cu Sfântul Trifon, sărbătorit la începutul lunii februarie, este protector al insectelor. Funcția lui cea mai importantă rămâne însă aceea de tămăduitor al bolilor trupești,⁵⁸ el având în stăpânire toate bolile din lume.⁵⁹ Se spune că orice om care ține în această zi post și nu lucrează nu se va îmbolnăvi de nimic în timpul anului.⁶⁰ Credințele populare spun că ciurma e legată în lanț de Sfântul Haralambie și are aripi și o sabie lată în mână, iar dacă vreun om lucrează aceasta scapă și îl omoară.⁶¹

Iconografia pe sticlă din Transilvania ni-l înfățișează asemenea unui arhieru cu păr și barbă lungă (deseori fiind confundat la o primă vedere cu Sfântul Nicolae), iar la picioarele sale având în lanț un schelet sau un om cu coadă, coarne și figură animalieră ce are o coasă în mână (**Fig. 10**). Aceste înfățișări provin tot din credințele populare care menționează ciurma ca „o dihanie cu un picior de vacă și unul de om, cu coarne și coasă în mână care seceră sufletele vitelor și ale oamenilor”⁶² sau cu „cap de om, coarne de bou, coadă de șarpe în capătul căreia era un ghimpe mare cu care împungea oamenii și îi îmbolnăvea”.⁶³

Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril sunt venerați în calitate de conducători ai cetelor îngerești, ziua de sărbătorire a acestora amintind acest lucru prin denominația de Sobor al Arhanghelilor Mihail și Gavril, adică adunarea tuturor cetelor care veghează cerul și pământul și îndeplinesc anumite funcții. Tronurile sunt cetele pe care stă Dumnezeu, Heruvimii și Serafimii îi aduc slavă strigând

⁵⁴ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 82.

⁵⁵ *Viețile sfinților*, volumul VI. *Februarie* (Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1992), 72.

⁵⁶ *Viețile sfinților*, volumul VI. *Februarie*, 72-74, 76-77.

⁵⁷ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 82.

⁵⁸ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 83.

⁵⁹ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 83.

⁶⁰ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 82.

⁶¹ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 82.

⁶² Olteanu, *Calendarele poporului român*, 82.

⁶³ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 83.

„Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot, plin este cerul și pământul de mărirea Ta!”⁶⁴ și revarsă înțelepciune și căldură prin bătăile multelor lor aripi.⁶⁵ Domniile stăpânesc peste alți îngeri, Puterile slujesc lui Dumnezeu și Stăpâniile au stăpânire peste diavoli.⁶⁶ Începătoriile stăpânesc peste Arhangheli ce vestesc cele mai mari taine și Îngerii trimiși fiecărui om pentru a-l supraveghea pe tot parcursul vieții sale.⁶⁷

Pe lângă faptul că toți slujesc lui Dumnezeu și sunt trimiși încă de la facerea lumii și nașterea noastră întru ajutor și protecție, această zi este una deosebit de importantă, deoarece ei vor veghea și trecerea noastră în lumea cealaltă. Tradiția spune că arhangheli veghează la căpătâiul oamenilor la sfârșitul vieții alături de Diavol și cântăresc faptele bune și cele rele,⁶⁸ de aceea omul care nu va ține această zi de sărbătoare se va canoni în ceasul morții, iar plecarea din această lume nu va fi una ușoară.⁶⁹

Numeroasele reprezentări în pictura pe sticlă ne relevă faptul că Sfinții Arhangheli aveau parte de o mare evlavie, tot ei fiind considerați în popor și cei care fac trecerea dintre hotarul verii și cel al iernii.⁷⁰ Ei ne apar înfățișați fie sub forma unui sobor⁷¹, purtând pe brațe un glob în care este înfățișat Mântuitorul Iisus, fie doar cei doi Arhangheli cu atributele aferente fiecăruia, Mihail îmbrăcat în armură, cu sabie uneori de foc și un potir, iar Gavril îmbrăcat în stihar, purtând în mână un element vegetal, floare de crin, un taler cu inscripția IC XC⁷² completată în unele cazuri de inscripția NI KA⁷³ sau o balanță⁷⁴, deasupra cărora ochiul Atotvăzător, simbol al lui Dumnezeu, sau un porumbel, simbol al Duhului Sfânt, își revarsă razele de lumină semnificând harul divin (**Fig. 11**).

O icoană pe sticlă realizată la 1867⁷⁵ de zugravul Savu Moga din Arpașu de Sus (**Fig. 12**) ne oferă o imagine a felului în care sufletul unui om este luat de Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril și dus la Hristos în Ceruri. Mărginită de un chenar specific Țării Făgărașului, format dintr-o succesiune de romburi bicolore (albastru-roșu) pe fond auriu și o margine interioară din frunze de acant auriu, scena se desfășoară pe un fundal albastru asemănător unui cer senin presărat cu stele albe. În partea inferioară a imaginii, pe un fundal caroiat de culoare galbenă, un bărbat în haine albe stă adormit pe un pat, cu capul așezat pe o pernă și mâinile așezate pe piept. Chipul de culoare albă încadrat de părul și barba de culoare brună îi este redat

⁶⁴ *Viețile sfinților*, volumul III. *Noiembrie* (Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1993), 65.

⁶⁵ *Viețile sfinților*, volumul III. *Noiembrie*, 63.

⁶⁶ *Viețile sfinților*, volumul III. *Noiembrie*, 63.

⁶⁷ *Viețile sfinților*, volumul III. *Noiembrie*, 64.

⁶⁸ Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români* (București: Editura SAECULUM I.O., 2018), 190.

⁶⁹ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 341.

⁷⁰ Olteanu, *Calendarele poporului român*, 42.

⁷¹ După modelul icoanelor pe panou care redau scena acestei tainice adunări. Uneori sunt reprezentați pe margini și o seamă de mucenici sau cei patru Evangheliști.

⁷² Iisus Hristos.

⁷³ Biruitor.

⁷⁴ Simbol al cântării sufletului la Judecata de Apoi.

⁷⁵ Conform anului înscris pe icoană.

în tușe subțiri, expresia fiind una calmă, împăcată. În câmpul de culoare albastră de deasupra este reprezentat în picioare pe nori un copil⁷⁶ care seamănă cu defunctul, cu o bucată de pânză albă în jurul taliei personificând sufletul drept⁷⁷ al acestuia, cu mâinile ridicate de jumătate și orientat spre partea stângă către Sfântul Arhanghel Mihail. Arhanghelul este zugrăvit înaripat, îmbrăcat în veșminte militare⁷⁸, ținând în mâna dreaptă o spadă sprijinită pe umăr, iar în mâna stângă un potir de culoare aurie îndreptat spre piept. Privirea lui este orientată în partea dreaptă unde este reprezentat Sfântul Arhanghel Gavril, zugrăvit și el cu aripi și cu o vestimentație asemănătoare cu cea a lui Mihail⁷⁹, ținând mâna dreaptă la piept, iar în mâna stângă o spadă ce o sprijină pe umăr. Cei doi arhangheli sunt și ei zugrăviți plutind pe nori conducând parcă sufletul către Hristos care este reprezentat în partea superioară a icoanei. Acesta este zugrăvit sub chipul istoric, cu barbă și păr lung, îmbrăcat în chiton albastru peste care poartă un himation de culoare roșie. Capul îi este încadrat de un nimb cruciger și inscripția IC XC. Redat bust într-o mandorlă încadrată de nori albi, Mântuitorul parcă dialoghează cu Mihail așteptând cu brațele ridicate ca sufletul cel drept să se înalțe la El în Ceruri.

Pictura pe sticlă din Transilvania constituie mai mult decât simple imagini care înfrumusețau casele sau lăcașurile de cult. Icoanele sunt adevărate mărturisiri și istorisiri bazate pe tradiții transmise din generație în generație și stâlpi ai comunității și mentalității oamenilor care în orice situație, de bucurie, neaz sau încercare, își lipeau inima și mintea de acestea și așteptau ca Dumnezeu să-și pogoare harul și binecuvântările pentru a-i alina, ajuta sau povățui spre ce e mai bine pentru aceștia.

Această înălțare a sufletului și a cugetului constituie o grijă a lui Dumnezeu față de oameni din ale căror rânduri și rânduieli făcea parte la fel cum și oamenii îi respectau la rândul lor rânduielile constituite din învățătura morală și binecuvântările arătate prin sfinți. Putem spune că această înălțare o aflăm și noi ori de câte ori pășim într-o casă sau o biserică veche unde Dumnezeu, sfinții și icoanele aveau un loc sacru în comunitate.

---

⁷⁶ Simbol al purității.

⁷⁷ După cum ne spune și inscripția cu litere chirilice aflată deasupra capului acestui personaj: „Suflet Drept”.

⁷⁸ Tunică de culoare albă, armură albastră peste care poartă o mantie roșie, pantaloni de culoare albastră strânși pe picior și încălțăminte de culoare neagră până la nivelul gambelor, iar pe cap un coif roșu cu bordure de culoare aurie.

⁷⁹ Un stihar albastru peste care are o tunică de culoare albă. Peste acestea poartă o armură albastră și o mantie roșie.

Fig. 1 Sfânta Paraschiva, sec. XIX, Șcheii Brașovului (*Apud Cristina Tănase, Icoane din Șcheii Brașovului, București, Monitorul Oficial, 2021, p. 57*)

Fig. 2 Sfânta Paraschiva, sec. XIX, Ioan Pop Zugravul (*Apud Ioana Rustoiu et alii, ...Prin mine, Ioan Pop Zugravul, Alba-Iulia, Editura Altip, 2008, p. 172*)

Fig. 3 Masa Raiului, sec. XIX, Șcheii Brașovului (*Apud Tănase, Icoane din Șcheii Brașovului, p. 65*)

Fig. 4 Sfântul Nicolae, sec. XIX, Șcheii Brașovului (*Apud Tănase, Icoane din Șcheii Brașovului, p. 54*)

Fig. 5 Sfântul Nicolae, sec. XIX, Șcheii Brașovului (Apud CIMEC, <https://clasate.cimec.ro/Detailiu.asp?tit=icoana-pe-sticla--Sfantul-Nicolae&k=45A64B1B74E1413D9B8BAD85C02BC7A0>, Accesat la 12.10.2023)

Fig. 6 Sfântul Nicolae, sec. XIX, Ioan Morar din Laz (Apud CIMEC, <https://clasate.cimec.ro/Detailiu.asp?tit=icoana--Ioan-Morar-din-Laz--Sf-Nicolae&k=6C310BBA47344543A8FEED6052D2E808>, Accesat la 12.10.2023)

Fig. 7 Sfântul Nicolae, sec. XIX, Pavel Zamfir (Apud CIMEC, <https://clasate.cimec.ro/Detailiu.asp?tit=icoana--Zamfir-Pavel--Sfantul-Nicolae&k=AE84ABAFED304206BEBBD5033DCB8A7A>, Accesat la 12.10.2023)

Fig. 8 Sfântul Ioan Botezătorul și Sfântul Nicolae, sec. XIX (Apud CIMEC, <https://clasate.cimec.ro/Detailiu.asp?tit=Icoana-pe-sticla--Sf-Ioan-Botezatorul-si-Sf-Nicolae&k=C0D62C3B233340E79D5DC032073AD505>, Accesat la 12.10.2023)

Fig. 9 Sfântul Ioan Botezătorul și Sfântul Nicolae, sec. XIX (Apud CIMEC, <https://clasate.cimec.ro/Detailiu.asp?tit=Icoana-pe-Sticla--Sf-Ioan-Botezatorul-si-Sf-Nicolae&k=304E96804F7143D5A807457239D78945>, Accesat la 12.10.2023)

Fig. 10 Sfântul Haralambie, sec. XIX, Matei Țimforea (Apud CIMEC, <https://clasate.cimec.ro/Detailiu.asp?tit=icoana-pe-sticla--MATEI-TIMFOREA--Sfantul-Mare-Mucenic-Haralambie&k=141B91E96A664D849D82845755D1BC8A>, Accesat la 12.10.2023)

Fig. 11 Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, sec. XIX, Nicolae Cațavei (Apud Rustoiu et alii. ...Prin mine, Ioan Pop Zugravul, p. 28)

Fig. 12 Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, sec. XIX, Savu Moga (Apud CIMEC, <https://clasate.cimec.ro/Detailiu.asp?tit=icoana--Moga-Savu--Sfintii-Arhangheli-Mihail-si-Gavril&k=86B2FCE6245F4B6ABA58C4560B0DE441>, Accesat la 12.10.2023)